

Гайченко Віталій Андрійович — зоолог, радіоеколог, педагог

Ігор Загороднюк, Ігор Ємельянов

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I., I. EMELYANOV. Gaychenko Vitaliy Andriyovych, a zoologist, radioecologist, and teacher. — An essay about a researcher who went from a postgraduate zoologist to a high school academician during 1970–2006 and now works as professor at NUBIP. The scientist began his career as a researcher of karyotypic variability of rodents (voles and ground squirrels), to which he dedicated his first dissertation. After the Chernobyl accident, he studied the problems of radioecology, including the analysis of the state of faunal assemblages under conditions of radioactive contamination of the environment. This became the basis of his doctoral dissertation and for what he was awarded the Ivan Schmalhausen Prize. Later, the researcher moved on to pedagogical practice (MAUP, NUBIP), where he reached all possible heights, including the title of academician and the position of director general of a research institute.

Біографічні деталі

Віталій Андрійович народився 26 листопада 1946 р. в м. Васильків (Київщина). Закінчив середню школу (1964), Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка за спеціальністю «біологія» (1970) та «Радіоекологія...» (1988). З 1970 р. аспірант ІЗАН, кандидат біол. наук з 1977 р., у 1981–1985 рр. вчений секретар відділення загальної біології Президії АН УРСР, у 1983–1985 рр. — зав. лабораторією прикладної теріології відділу популяційної екології ІЗАН; з 1985 р. зав. відділом теплокровних хребетних, з 1986 р. — зав. відділом експериментальної і прикладної орнітології і теріології.

Із 1991 р. — завідувач відділу моніторингу та охорони тваринного світу ІЗАН. Доктор біологічних наук з 1996 р. Від 1999 р. — у МАУП (Київ). З 2000 р. — заступник гендиректора, а з 2002 — гендиректор Науково-методичного інституту міжнародної освіти та проблем управління МАУП. з 2004 р. віце-президент і того ж року — проректор МАУП з наукової роботи. Професор кафедри екології з 2004 р., академік АН вищої школи України з 2006 р.

Рис. 1. Віталій Гайченко — професор кафедри екології агро-сфери та екологічного контролю НУБіП України. З «Енциклопедії сучасної України» (Ємельянов 2006).

З 2007 р. й донині працює в Національному університеті біоресурсів і природокористування України (НУБіП) професором кафедри радіобіології та радіоекології, згодом — завідувачем кафедри загальної екології та безпеки життєдіяльності та професором кафедри екології агросфери та екологічного контролю (всі три кафедри — при Факультеті захисту рослин, біотехнологій та екології НУБіП).

Ключові наукові доробки

Старти дослідницької роботи пов'язані з вивченням каріотипів і їх мінливості в різних групах гризунів, зокрема полівок групи *Microtus «arvalis»* та ховрахів групи *Citellus «suslicus»* (Боднарчук & Гайченко 1973; Гайченко & Малыгин 1975 та ін.). На цій підставі було проведено ревізію видового складу й оцінено межі поширення низки «малих видів» зі складу цих груп, чим закладено важливі підвалини подальших ревізій (напр.: Зима *et al.* 1991). Дані про диференціацію сірих полівок покладено в основу кандидатської дисертації, захищеної 1977 р. в Інституті зоології АН УРСР: «Деякі систематичні і екологічні взаємовідношення двох близьких видів сірих полівок підроду *Microtus* Schrank» (рос.).

Подальшим інтересом стало вивчення особливостей функціонування фауністичних комплексів в умовах радіоактивного і техногенного забруднення ландшафтів. Серед досліджень за «чорнобильською» тематикою — зміни видового складу і чисельності дрібних ссавців у 30-кілометровій зоні ЧАЕС у післяаварійний період (Гайченко *et al.* 1993), стан фауністичних комплексів у зоні відчуження ЧАЕС (Гайченко *et al.* 1994), фауністичні комплекси як об'єкт радіоекологічного моніторингу (Гайченко 2013) та ін.

За цими матеріалами спільно з Л. Францевичем та В. Крижанівським видано й монографію «*Животные в радиоактивной зоне*» (Францевич *et al.* 1991), перевидана 2000 р. в Німеччині («*Tiere im radioaktiven Strahlenfeld*»). Врешті, 1996 р. захистив докторську дисертацію «Радіобіологічні наслідки аварії на ЧАЕС в популяціях диких тварин зони відчуження».

До здобутків автора відносять те, що він сформулював концепцію екологічної радіостійкості диких тварин в умовах постійного радіоактивного опромінення і «першим у світі довів, що господарська діяльність людини у природних і напівприродних екосистемах справляє гірший вплив на фауністичні комплекси, ніж радіоактивне забруднення території» (Автор... 2013). У поточний час розробляє напрям «Вплив змін навколишнього середовища на функціонування фауністичних комплексів України» (цит. за сайтом кафедри).

Є автором і співавтором понад 200 наукових та методичних праць, у т. ч. 12 підручників і навчальних посібників, 8 монографій з питань радіаційної екології, серед них згадана «Тварини в радіоактивній зоні», а також «Чорнобильська катастрофа», «Аутореабілітаційні процеси в екосистемах Чорнобильської зони відчуження», «Чорнобиль. Зона відчуження» та ін.

Персональний профіль дослідника у базі
Scopus (8 праць): Id=54893127100

Рис. 1. Віталій Олександрович Гайченко на конференції з приводу 30-річчя Чорнобильської катастрофи: «Екологія — філософія існування людства»; 26 квітня 2016 року в НУБіП. Фото за: <https://nubip.edu.ua/node/22147>, редактовано.

Чесноти, захоплення, суспільна робота

Серед педагогічних доробків — рекомендовані МОН України підручники «Біологія» та «Екологія», навчальні посібники «Екологія тварин», «Радіоекологія», «Сільськогосподарська радіоекологія», «Практикум з радіобіології та радіоекології», «Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології та біоенергетики». В університеті викладає дисципліни: біологія, загальна екологія, екологія біологічних систем.

Підготував 32 бакалаври та 16 магістрів. Є членом Спеціалізованої ради НУБіП України «Д26.004.19 радіобіологія», впродовж багатьох років є членом експертної ради з питань проведення експертизи дисертацій МОН України з біологічних наук, член редколегій кількох наукових журналів. Член Вченої ради факультету захисту рослин, біотехнологій та екології НУБіП України. Один з організаторів постійної Міжнародної науково-практичної конференції «Екологія — філософія існування людства». Бере участь у діяльності Міжнародної кадрової Академії (International personnel Academy, USA), почесний доктор цієї академії з 2005 р. Тривалий час співпрацює з Інститутом біології Поморської Академії (Слупськ, Польща).

За цикл наукових праць «Вплив Чорнобильської катастрофи на тваринний світ» В. А. Гайченко разом із Л. І. Францевичем та В. І. Крижанівським став лауреатом премії імені І. Шмальгаузена НАН України за 2000 р. За досягнення в науковій та педагогічній діяльності нагороджений Почесною грамотою КМУ (2017); Указом Президента України йому призначена Державна стипендія для видатних діячів освіти (2020).

Література

- Автор: kinr@kinr.kiev.ua. 2016. До 70-річчя Віталія Андрійовича Гайченка. *Ядерна фізика та енергетика*, 17 (4): 430–431. <https://doi.org/10.15407/jnpae2016.04.430>
- Боднарчук, Л. И., В. А. Гайченко. 1973. Хромосомный набор обыкновенной полевки Горного Крыма (*Microtus arvalis iphigeniae* Heptner, 1946). *Вестник зоологии*, № 1: 80–81.
- Смельянов, І. Г. 2006. Гайченко Віталій Андрійович. *Енциклопедія Сучасної України* [онлайн]. Ред. І. М. Дзюба та ін.; Інститут енцикл. досліджень НАНУ, Київ. <https://bit.ly/3bSALel>

- Зима, Я., И. В. Загороднюк, В. А. Гайченко, Т. О. Жежерина. 1991. Полиморфизм и хромосомная изменчивость *Microtus rossiaemeridionalis* (Rodentiformes). *Вестник зоологии*, № 4: 48–54.
- Гайченко, В. А., В. М. Малыгин. 1975. Некоторые вопросы систематики и распространения видов-двойников обыкновенной полевки на юге Европейской части Советского Союза. *Вестник зоологии*, № 3: 20–24.
- Гайченко, В. А., И. В. Жежерин, И. В. Небогаткин. 1993. Изменение видового состава и численности мелких млекопитающих в 30-километровой зоне Чернобыльской АЭС в послеварийный период. *Млекопитающие Украины: Сборник научных трудов*. Под ред. В. А. Топачевского. Наукова думка, Киев, 153–164.
- Гайченко, В. А., В. И. Крыжановский, В. Н. Стывчатый. 1994. Состояние фаунистических комплексов зоны отчуждения ЧАЭС в послеварийный период. *Эколого-фаунистические исследования в зоне Чернобыльской АЭС*. Киев, 4–18.
- Гайченко, В. А. 2013. Фаунистичні комплекси як об'єкт радіоекологічного моніторингу. *Ядерна фізика та енергетика*, 14 (3): 295–298. <https://bit.ly/3CXCISt>
- Францевич, Л. И., В. А. Гайченко, В. И. Крыжановский. 1991. *Животные в радиоактивной зоне : научное издание*. Наукова думка, Киев, 1–128.

ЗАГОРОДНЮК, І., І. СМЕЛЬЯНОВ. Гайченко Віталій Андрійович — зоолог, радіоеколог, педагог. — Нарис про дослідника, який протягом 1970–2006 рр. пройшов шлях від аспіранта-зоолога до академіка вищої школи й нині працює професором у НУБіП. Науковець почав свій шлях як дослідник мінливості каріотипу у гризунів (полівки, ховрахи), чому й присвятив свою першу дисертацію. Після аварії на ЧАЕС зайнявся дослідженням проблем радіоекології, включно з аналізом стану фаунистичних комплексів в умовах радіоактивного забруднення середовища. Це стало основою докторської дисертації й отримання премії ім. І. Шмальгаузена. Після цього дослідник перейшов у педагогіку (МАУП, НУБіП), де досяг всіх можливих висот, включно зі званням академіка та посадою гендиректора НДІ.